

Martin Meyer. *Ernst Jünger*. Carl Hanser Verlag
Ernst Jünger. *Die Schere*. Klett-Cotta

In 1986 verscheen opnieuw, na 76 jaar, de komeet van Halley aan de hemel. Om de komeet goed te kunnen waarnemen reisde Ernst Jünger dat jaar naar het Verre Oosten. Het werd een weerzien, want in 1910 had hij de komeet al voor de eerste keer zien verschijnen, samen met zijn toen nog levende ouders, broers en zuster. In *Zwei Mal Halley* (1987), het dagboek van de reis, herinnert Jünger zich wat zijn vader toen had gezegd: „Van jullie allemaal zal misschien Wolfgang de komeet nog een keer zien". Wolfgang, de jongste van het gezin; het werd Ernst, de oudste.

De reis, de belangstelling voor kosmische verschijnselen, de publicatie van een boek erover - dit alles typeert de in maart van dit jaar 95 geworden schrijver Ernst Jünger. In een ander dagboek, *Siebzig verweht* (1980), schreef hij naar aanleiding van zijn 78ste verjaardag „het gevoel van de ouderdom" niet te kunnen opbrengen. Kennelijk lukt het nog steeds niet, want kortgeleden kwam zijn nieuwste boek uit, getiteld *Die Schere*: een bundel overpeinzingen over bijna alle thema's waarmee Jünger zich zijn lange leven heeft beziggehouden. Geen *summa*, geen afscheid, maar een voortzetting van de gedachtegang.

De ouderdom lijkt bij Jünger zoiets als de beloning voor een leven dat niet uit stilzitten heeft bestaan. Nu heeft de geschiedenis hem daar weinig gelegenheid toe gegeven, maar belangrijker is dat Jünger zich, bij alle distantie die hem eigen is, ook nooit aan de uitdagingen van de tijd heeft willen onttrekken. Dat maakt hem als schrijver tot een ideale getuige van deze eeuw, zij het een getuige met buitengewoon eigenzinnige opvattingen die hem nog altijd tot een omstreden schrijver maken. Ook dat wordt op 95-jarige leeftijd een verdienste.

Ernst Jünger werd op 29 maart 1895 als zoon van een apotheker geboren te Heidelberg. In augustus 1914 ging hij als vrijwilliger de oorlog in en vier jaar later kwam hij er als officier en oorlogsheld weer uit, onderscheiden met de zeer hoge orde „Pour le merite". Over zijn ervaringen schreef hij de bestseller *In stahlgewittern* (1920) en nog ettelijke andere boeken die hem bij de op revanche beluste oudstrijders zeer populair maakten. In de jaren twintig propageerde hij als onafhankelijk publicist een radicaal, revolutionair nationalisme, dat hem in de buurt bracht van het nationaal-socialisme. Aanvankelijk koesterde hij zeker sympathie voor Hitlers plannen, maar na de machtsovername van 1933 was daar al gauw niets meer van over; Jünger vond de nazi's vulgair en koos voor wat men de „Innere Emigration" is gaan noemen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog diende hij, zonder het enthousiasme van 25 jaar eerder, als officier in de *Wehrmacht* en bracht het grootste deel van de oorlogsjaren door in Parijs, waar hij al in 1941 een vredesplan ontwierp en zijdelings was betrokken bij de samenzwering die op 20 juli 1944 leidde tot een mislukte bomaanslag op Hitler. Na de oorlog trok hij zich definitief terug op het platteland, dat hij vaak verliet voor verre buitenlandse reizen, en ondertussen werkte hij verder aan zijn oeuvre, dat is inmiddels is verzameld in achttien dikke delen van in totaal meer dan tienduizend bladzijden.

Prijzen en ander eerbetoon zijn hem sindsdien ruimschoots ten deel gevallen,

zij het niet altijd zonder tegenwerking, zoals de rel rond de Goethe-prijs van de stad Frankfurt in 1982 bewees. Altijd blijkt er wel iemand bereid Jünger aan te vallen op zijn houding in de jaren twintig en dertig. Ook de historici hebben, om dezelfde reden maar meestal met minder polemische bedoelingen, voor Jünger veel belangstelling getoond. Als prominent vertegenwoordiger van de „Konservative Revolution" figureert hij in menige studie over het „reactionaire modernisme" en het anti-democratische denken in de Weimar-republiek.

Minder aandacht heeft hij tot dusver gekregen van de zijde van de literatuurwetenschap, al verscheen er in 1978 een belangrijke studie van Karl Heinz Bohrer onder de veelzeggende titel *Die Ästhetik des Schreckens*, waarin Jüngers vroege werk in verband wordt gebracht met de literaire tradities van decadentie en avant-garde. Wat echter ontbrak was een studie die het hele werk bestrijkt. Daarin is met het verschijnen van Martin Meyers omvangrijke boek (*Ernst Jünger*) verandering gekomen. Meyer beperkt zich niet tot het werk van de jaren twintig en dertig, maar gaat door tot *Zwei Mal Halley*, al ligt ook bij hem het zwaartepunt - terecht, lijkt me - bij het vroege werk.

Meyer heeft geen biografie geschreven. Daarvoor ontbreken, zo meldt hij in het voorwoord, vooralsnog de noodzakelijke documenten, die Jünger in zijn persoonlijke archief zorgvuldig achter slot en grendel houdt. Bovendien, zegt hij, moet de „betekenis" van een schrijver aan zijn gepubliceerde werk worden afgelezen. Wel heeft hij uitdrukkelijk getracht Jüngers werk zo veel mogelijk te behandelen „in Kontext der Zeitgeschichte" en ook „in der Konfrontation mit andern Denkern und Dichtern". Dat laatste is het beste gelukt, gelet op de vele „excursies" naar verwante of contrasterende figuren als Thomas de Quincey, Léon Bloy, Alfred Kubin, Walter Benjamin, Oswald Spengler, Carl Schmitt, Martin Heidegger en Gottfried Benn. De „Zeitgeschichte" komt er iets bekaaid af, maar dat valt door de vingers te zien omdat hierover al zoveel andere studies beschikbaar zijn.

De grote gebeurtenis in Jüngers leven is ongetwijfeld de Eerste Wereldoorlog geweest. Op negentienjarige leeftijd meldde hij zich als oorlogsvrijwilliger, gedreven door dezelfde heroïsche, romantische motieven die hem in 1913 het huis hadden doen ontvluchten om in Frankrijk dienst te nemen bij het Vreemdelingenlegioen. Toen wist zijn vader hem na een paar weken weer vrij te krijgen; in 1914 lag dat anders. Jünger bleef soldaat tot het eind van de oorlog, raakte meer dan eens gewond en verloor al heel gauw zijn romantische illusies, ook al bleef hij in de loopgraven hardnekkig Ariosto's ridderepos *Orlando furioso* lezen.

De oorlog bleek een „Materialschlacht" te zijn waarin voor ridderlijke deugden geen plaats meer was. Soldaten waren kanonnenvoer geworden, over wier hoofden de vuurkracht het gevecht besliste. In *In stahlgewittern* heeft Jünger van deze „Materialschlacht" een ijzingwekkend beeld gegeven, waaruit de onpersoonlijke, mechanische gang van zaken op het slagveld goed tot uitdrukking komt:

„ Het moderne slagveld lijkt op een geweldige, rustende machinerie, waarin ontelbare verborgen ogen, oren en armen werkeloos op die ene minuut wachten waar het op aan komt. Dan schiet als vurige ouverture een enkele rode lichtkogel uit een of ander onderaards hol de hoogte in, beginnen duizend stukken geschut tegelijk hun

gebrul, en met een klap start de fabriek der vernietiging zijn verbrijzelend bedrijf, door talloze hefbomen aangedreven. Bevelen vliegen als vonken en bliksemflitsen door een kleinmazig net, om aan de voorkant tot steeds meer vernietiging aan te sporen en aan de achterkant in gelijkmatige stromen nieuwe mensen en nieuw materiaal in beweging te zetten en in de branding te slingeren. Ieder voelt zich als door een draaikolk van veraf door een raadselachtige wil vastgegrepen en met onbarmhartige precisie naar het brandpunt van het dodelijke gebeuren gedreven".

De oorlogservaringen hebben Jünger het gevoel gegeven betrokken te zijn bij een grootse historische omwenteling, en dit gevoel heeft hem eigenlijk nooit meer verlaten. De wereldoorlog was voor hem een definitieve breuk met het traditionele burgerlijke verleden en alles wat daar aan waarden en ideeën, van Verlichting tot democratie, bij kwam kijken. De geschiedenis bevond zich in een overgangsfase; via wat hij in 1930 een „totale Mobilmachung" zou noemen werd door de techniek ruimte geschapen voor een nieuwe werkelijkheid. Daar hoorde ook een „nieuwe mens" bij, waarvan hij in zijn medesoldaten aan het front de eerste verschijningsvorm meende te hebben herkend. De oorlog was, zoals hij in *Der Kampf als inneres Erlebnis* (1922) schreef, een „smidse waarin de wereld in nieuwe grenzen en nieuwe gemeenschappen wordt geslagen".

Erg gerieflijk kwam de nieuwe werkelijkheid er niet uit te zien, zoals blijkt uit *Der Arbeiter*, Jüngers hoofdwerk, dat in 1932 verscheen en dat de nieuwe mens als „Typus" zijn definitieve vorm gaf. In dit boek ontpopte Jünger zich ook als een bevlogen metafysicus. Het ging hem niet zozeer om de „Arbeiter" alswel om de *Gestalt* van de „Arbeiter", een metafysisch begrip dat Meyer de kwalificatie „eigentümlich dynamisierter Platonismus" uit de pen doet vloeien. De *Gestalt* moest immers, net als Plato's ideeën en anders dan de burger die hij zou vervangen, als iets „eeuwigs" worden opgevat: een kracht die de geschiedenis vorm gaf zonder zelf van de geschiedenis afhankelijk te zijn.

Deze hang naar het eeuwige en het tijdloze tekent Jünger evenzeer als zijn heroïsche kijk op de geschiedenis. Altijd is hij op zoek naar dat wat zich achter de verschijnselen bevindt, of het nu gaat om „oervormen", een „oergrond" of een „oertaal". In *Das abenteuerliche Herz* (1929), een schitterende verzameling dagboekbladen, dromen en lyrische beschouwingen, bekent hij al vroeg van de twijfel te zijn gered door een „vast geloof aan een weliswaar verborgen, maar beslist aanwezige zin". Jüngers schrijven heeft veel weg van het ontcijferen van een geheimschrift, ook waar het de geschiedenis betreft.

In *Der Arbeiter* lijkt hij het geheim eindelijk te hebben ontsluitend. Dankzij de *Gestalt* van de „Arbeiter" slaagt hij erin de geschiedenis opnieuw zin en richting te geven. Het is een even verbijsterend als fascinerend boek geworden, dat bij oppervlakkige lezing een soort blauwdruk bevat van Hitlers Derde Rijk; er is sprake van „bloed" en van „bodem", van „Ordnung" en van „Herrschaft", en de vrijheid blijkt er alleen te bestaan in een zeer Pruisisch aandoende gebondenheid.

Een nadere kennismaking laat echter zien dat er ook vele en zelfs doorslaggevend verschillen zijn met het Derde Rijk. Zo ontbreken racisme en antisemitisme, en wie goed leest, zal merken dat Jünger zelfs het nationalisme als niet

veel meer dan een overgangsstadium beschouwt. Uiteindelijk zal de nieuwe orde die Jünger voorspelt een „planetaire” dimensie hebben; de geschiedenis stevende af op wat hij later een „Weltstaat” noemde, waarin alle ideologische verschillen die de gemoederen nu nog bezighielden van geen enkele betekenis zouden zijn.

Het mondiale perspectief werpt een curieus licht op de nationalistische agitatie waarbij Jünger vóór 1932 als publicist was betrokken. Wat had dit nationalisme te betekenen? Was het meer dan een middel in dienst van de „totale Mobilmachung” die iedereen voor de toekomstige arbeidersstaat gereed moest maken? Zeker is in elk geval dat het nationalisme geen doel vormde, misschien wel een uitgangspunt, gezien het feit dat Jünger Duitsland met zijn anti-liberale, anti-burgerlijke traditie bij uitstek geschikt achtte in de revolutionaire omwenteling voorop te lopen. Het *Arbeitertum* noemde hij niet voor niets de „enig mogelijke erfgenaam” van het *Preussentum*.

Het is overigens nog niet zo eenvoudig de aard van Jüngers nationalistische activiteiten exact te bepalen, want de meer dan honderd artikelen die hij publiceerde in tijdschriften als *Die Standarte*, *Arminius*, *Der Vormarsch*, *Widerstand* en *Die Kommenden* zijn nooit gebundeld en evenmin opgenomen in het verzameld werk. Achteraf heeft Jünger deze fase in zijn ontwikkeling blijkbaar niet al te zeer willen benadrukken. Ongetwijfeld om tactische redenen, maar ook omdat het nationalisme in zijn latere *Weltanschauung* - al vóór 1933 - geen essentiële rol meer speelde.

Ook dat verklaart, naast een aristocratisch dedain, zijn distantie tot het triomferende nazisme. Een distantie die in Jüngers allegorische roman *Auf den Marmorklippen* (1939) zelfs de vorm zou aannemen van een versluierde kritiek. Ook uit zijn dagboeken gedurende de Tweede Wereldoorlog (van twee delen ervan is een vertaling verschenen in het *Privé-Domein* van De Arbeiderspers) blijkt een sterke afkeer van de nationaal-socialistische „barbarij”. Als de eerste jodensterren in het Parijse straatbeeld verschijnen, schaamt Jünger zich in Duits uniform te lopen. In 1943 noteert hij dat Hitler de Duitsers heeft „berooft van de mogelijkheid gelijk te hebben en zich in hun recht te voelen tegenover de beproevingen die zij ondergaan en die hen nog bedreigen”.

Na de oorlog gaf Jünger zijn visioen van een door de *Gestalt des Arbeiters* veranderende werkelijkheid niet op, maar het was evenmin zo dat alles doodgemoedereerd bij het oude bleef. Met name de roekeloze geestdrift waarmee de verandering in 1932 nog werd begroet, blijkt danig te zijn bekoeld. Jünger weet niet meer zeker dat alles ten slotte goed zal aflopen, hij hoopt het alleen maar. Ook de stellige overtuiging dat het individu op sterven na dood zou zijn, wordt gerelativeerd. Dankzij het nazisme heeft hij een veel scherper oog gekregen voor het nihilisme dat met de toenemende macht van de techniek gepaard gaat, en juist van de enkeling verwacht hij hiertegen een „metafysisch” verweer. In *Der Friede* (1945) deinst hij er zelfs niet voor terug te pleiten voor een „nieuwe theologie” en bij de morele wederopbouw van Duitsland ziet hij voor de kerken een mooie taak weggelegd.

Toch blijven de grote lijnen van zijn analyse gehandhaafd, tot op de dag van vandaag, zoals men kan constateren in *Die Schere*, waarin nog altijd sprake is van de *Gestalt* van de „Arbeiter” en diens „titanische” revolutie. Martin Meyer maakt een

onderscheid tussen de geschiedfilosofie in *Der Arbeiter* en wat hij noemt: Jüngers „Funktionsanalyse des modernen Menschen“. Het is vooral dit laatste aspect dat nog altijd indruk maakt. Want ondanks enkele zeer Duitse handicaps had Jünger al vrij vroeg scherp in de gaten wat er gaande was in de moderne samenleving, en daarover berichtte hij zonder het rancuneuze of nostalgische gezeur waaraan de meeste andere cultuurcritici te vaak geen weerstand kunnen bieden.

Dat iedereen bezig was te veranderen in een „Arbeiter“, juichte hij van ganser harte toe; het kon hem niet snel genoeg gaan. Onder „Arbeiter“ verstond hij niet een bepaalde maatschappelijke klasse; het ging eerder om een „manier van zijn“ die steeds meer sectoren van de samenleving in haar greep kreeg. Volgens Jünger kregen alle bezigheden een arbeidskarakter, zodat hij met recht kon beweren dat de werkdag in feite 24 uur in beslag nam. Ook de zogenaamde „vrije tijd“ bestond alleen bij gratie van een volledig door de arbeid bepaald leven - als de tijd die nu eenmaal noodzakelijk was om de arbeider van zijn werk te laten uitrusten. Maar de manier waarop hij dat deed was vaak eveneens een vorm van „arbeid“, zoals iedereen die de huidige sportbeoefening met haar records en prestatiedwang beziet (een al door Jünger gegeven voorbeeld) moeiteloos zal beamen.

Ook schuilt er veel waars in wat hij schrijft over de onontkoombaarheid van de techniek en de enorme gelijkschakeling die daarmee gepaard gaat. Niet de mens beheerst de techniek (al is dat in *Der Arbeiter* wel het einddoel), maar de techniek dwingt de mens zich aan haar eisen aan te passen, en daarbij nemen de verschillen onherroepelijk af. De introductie van het buskruit betekende het einde van de riddersstand en dankzij film en - tegenwoordig - televisie zijn we steeds meer op elkaar gaan lijken. Naar de gevolgen van de geruisloze computer-revolutie van de afgelopen jaren, kan men voorlopig alleen raden. Maar dat een protest tegen de techniek vandaag naar alle waarschijnlijkheid met een tekstverwerker wordt geschreven, geeft alvast te denken.

Bij Jünger zoekt men tevergeefs naar een protest: hem ontbreekt de illusie dat deze „totale Mobilmachung“ een halt kan worden toegeroepen. En hoewel van het enthousiasme van weleer geen sprake meer is, lijkt hij zo'n halt ook niet noodzakelijk te vinden. Wel heeft hij zich gewapend als individu, door tegenover de „Arbeiter“ een ander type te plaatsen, dat van de „Anarch“, wiens trekken voor het eerst opdoemen, zij het nog zonder de naam, in zijn essay *Der Waldgang* uit 1951.

Jüngers „Anarch“ onderscheidt zich van de reguliere anarchist doordat hij er niet naar streeft uit naam van bepaalde idealen de maatschappij omver te werpen. Uiterlijk past hij zich juist volledig aan zijn omgeving aan; hij verzet zich alleen innerlijk en behoudt op die manier een verborgen vrije zone waarin hij zich door de buitenwereld niet laat raken. Deze innerlijke afstand, deze „desinvoltura“, lijkt voor Jünger steeds belangrijker te zijn geworden.

Het gaat om een afstand die noodzakelijk is voor de „Betrachtung“. En „in de beschouwing steekt vrijheid, want souvereiniteit“, schrijft Jünger in *Sgraffiti* (1960); „Naarmate het de mens lukt zich zijn eigen situatie voor te stellen, haar tot object van zijn beschouwende geest te maken, maakt hij zich van haar los en verheft zich boven haar“. Maar de beschouwing richt zich bij Jünger niet alleen op het eigen lot,

ook op de wereld van de droom, op de kosmos en op de natuur, waarvan hij de diepe raadselen al zijn leven lang probeert te doorgronden.

De lezer die hem op dit pad wil volgen, moet tegen een stootje kunnen, zij het op een andere manier dan wanneer de politiek wordt beschouwd. Jünger orakelt er af en toe onbedaarlijk op los, royaal puttend uit de Bijbel, de Griekse mythen en sagen, de astrologie en de sprookjes van *Duizend en een nacht*. De vele aantekeningen in *Die Schere* mogen wat dit aangaat representatief heten. Met als centraal beeld de schaar (van Atropos, de schikgodin die de levensdraad doorknipt) gaan Jüngers beschouwingen alle richtingen op, in het kielzog van *Der Arbeiter*, maar ook van minder bekende boeken als *An der Zeitmauer* (1959) en *Der Weltstaat* (1960).

Zolang de „schaar“ niet knipt, slaagt men er soms in een blik te werpen aan gene zijde van de „tijdmuur“, wat in *Die Schere* onder meer het weidse perspectief oplevert waarin de geschiedenis wordt beschouwd. Zo vraagt Jünger zich af of de „Weltrevolution“ (van de „Arbeiter“) in werkelijkheid niet ondergeschikt is aan de „Erdrevolution“ die zich volgens een andere tijdrekening dan die van de mensheid aan het voltrekken is. Met andere woorden: de dreigende milieurampen passen in een duister, maar zeer diep „plan“ waarvan de mens zich hoogstens een vaag vermoeden kan vormen.

Zulke denkbeelden horen eigenlijk thuis in een blad als *Bres-Planète*, maar wanneer Jünger het vervolgens heeft over de aarde die bezig is te „vervellen“ en daarbij ook nog met Gaea, de Griekse moeder aarde (van wie een der attributen de slang is), en haar kinderen de Titanen op de proppen komt, dan geef ik mij toch weer gewonnen aan de suggestieve kracht die van deze beelden uitgaat. En wanneer hij naar aanleiding van de smeltende poolkappen onbevangen de mogelijkheid van een „rein ozeanischer Planet“ overweegt, dan voel ik mij zelfs weer bij hem thuis.

Dat is het aantrekkelijke van Ernst Jünger lezen. Wat hij beweert irriteert soms, maar daar blijft het nooit bij. Hij daagt ook altijd uit, fascineert, zet aan het denken en schrijft vaak een prachtig, hallucinerend proza. Het enige wat hij volgens mij nooit heeft gedaan is zijn lezers aan het lachen maken. Jünger mag, als Dichter en Denker over vele kwaliteiten beschikken, maar gevoel voor humor zit daar niet bij. Misschien is dat wel de prijs die hij voor zijn 95 jaar heeft moeten betalen. Hij had het zelf kunnen bedenken, maar dan zonder gekheid.

(*de Volkskrant*, 15-6-1990)